

УДК 330.342(439)"199"

DOI: <https://doi.org/10.32782/2786-8141/2026-16-18>**Онацький М. Ю.**кандидат історичних наук,
доцент кафедри світової політики, дипломатії
та туристичного бізнесу,Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6733-6137>**Maksym Onatskyi**

V.N. Karazin Kharkiv National University

ОСОБЛИВОСТІ ПРОЦЕСІВ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ В УГОРЩИНІ В 1990-Х РР.

FEATURES OF SOCIO-ECONOMIC TRANSFORMATION PROCESSES IN HUNGARY IN THE 1990S.

Анотація. В статті досліджено особливості соціально-економічної трансформації в Угорщині в 1990-х рр. З'ясовано передумови переходу країни до ринкової економіки. Доведено, що процес впровадження ринкових механізмів в Угорщині розпочався задовго до «оксамитової революції» та зміни влади в країні в 1989 р., що створило сприятливі передумови для здійснення соціально-економічної трансформації в Угорщині вже в постсоціалістичний період. На відміну від інших держав Центрально-Східної Європи угорське керівництво змогло уникнути застосування методів «шокової терапії», надавши перевагу поступовій, еволюційній трансформації, що отримала назву «градуалізм». Важливою складовою соціально-економічної трансформації та переходу країни до ринкової моделі економіки стала приватизація державних підприємств. Було досліджено особливості здійснення процесу приватизації в Угорщині, висвітлено її основні етапи, перебіг та результати. Характерною рисою процесу приватизації в Угорщині стало те, що вона здійснювалась на платній основі і не передбачала безкоштовної передачі підприємств у приватну власність. Доведено, що одним із важливих наслідків приватизації промислових підприємств в Угорщині стало залучення іноземних інвестицій в економіку країни. Державами, які інвестували найбільше капіталів в угорську економіку протягом 1990-х рр., були країни Західної Європи, США, Японія. Країною, що стала одним із головних інвесторів для Угорщини, була Німеччина, на яку припадало до 30% іноземних інвестицій. Висвітлено специфіку здійснення процесу лібералізації в сфері ціноутворення. Доведено, що підхід угорського уряду до цінової дерегуляції був досить виваженим. Зокрема, держава залишала за собою право встановлювати ціни на побутову енергію, тарифи на проїзд у громадському транспорті та комунальні послуги. Досліджено особливості здійснення соціальної політики в Угорщині в період економічної трансформації в 1990-х рр. Прагнути зменшити негативні соціальні наслідки переходу до ринкової економіки, уряд країни намагався не допускати скорочення соціальних виплат, здійснював надання адресної допомоги найбільш соціально вразливим категоріям населення, вдавався до регулювання розмірів заробітної плати на приватизованих підприємствах.

Ключові слова: Угорщина, соціально-економічна трансформація, ринкова економіка, приватизація, іноземні інвестиції, дерегуляція, лібералізація, соціальна політика.

Abstract. The peculiarities of the socio-economic transformation in Hungary in the 1990s were investigated in the article. The prerequisites for the country's transition to a market economy are clarified. It is proven that the process of introducing market mechanisms in Hungary began long before the «velvet revolution» and the change of power in the country in 1989, which created favorable conditions for the implementation of socio-economic transformation in Hungary already in the post-socialist period. Unlike other countries of Central and Eastern Europe, the Hungarian leadership was able to avoid use «shock therapy» methods, giving preference to a gradual, evolutionary transformation, which was called «gradualism». Privatization of state-owned enterprises became an important component of socio-economic transformation and transition of the country to a market economy model. The peculiarities of the privatization process in Hungary were investigated, its main stages, course and results were highlighted. A characteristic feature of the privatization process in Hungary was that it was carried out on a paid basis and did not provide for the free transfer of enterprises into private ownership. It has been proven that one of the important consequences of the privatization of industrial enterprises in Hungary was the attraction of foreign investments into the country's economy. The states that invested the most capital in the Hungarian economy during the 1990s were the countries of Western Europe, the USA, and Japan. The country that became one of the main investors for Hungary was Germany, which accounted for up to 30% of foreign investments. The specifics of the implementation of the process of liberalization in the sphere of pricing are highlighted. It has been proven that the Hungarian government's approach to price deregulation was quite balanced. In particular, the state reserved the right to set prices for household energy, fares for public transport and communal services. The peculiarities of the implementation of social policy in Hungary during the period of economic transformation in the 1990s were studied. In an effort to reduce the negative social consequences of the transition to a market economy, the country's government tried to prevent the reduction of social benefits, provided targeted assistance to the most socially vulnerable categories of the population, and resorted to regulating wages at privatized enterprises.

Keywords: Hungary, socio-economic transformation, market economy, privatization, foreign investment, deregulation, liberalization, social policy.

Постановка проблеми. На межі 1980-х – 1990-х рр., після того, як у регіоні Центрально-Східної Європи відбулись значні геополітичні зміни, що були пов'язані

з розпадом Ради економічної взаємодопомоги та Радянського Союзу, особливої актуальності для країн ЦСЄ набуло питання здійснення соціально-економічної

трансформації. Перед кожною з країн ЦСЄ постала проблема, пов'язана з необхідністю підготовки та реалізації програми переходу від планової до ринкової економіки.

Однією з держав ЦСЄ, де в постсоціалістичний період відбувалась масштабна трансформація в соціально-економічній сфері, була Угорщина. Трансформаційні процеси в Угорщині мали свою специфіку, в зв'язку з чим актуального значення набуває вивчення угорського досвіду переходу до ринкової моделі економіки, а також можливостей його застосування в інших державах, зокрема, в Україні.

Аналіз основних досліджень і публікацій.

Обрана для дослідження тема знайшла певне висвітлення в науковій літературі. Серед публікацій слід назвати праці О. Брусиловської [2], І. Вовканича [3], М. Гало та Л. Алмаші [4], І. Скиби [6], Д. Ткача [7; 8], Я. Шляхової [10]. Серед тем, які стали об'єктами дослідження науковців, – економічні реформи в Угорщині в 1950-х – 1980-х рр.; здійснення ринкових перетворень та лібералізації господарської діяльності в Угорщині в 1990-х рр.; процеси дерегуляції в економічній сфері країни; залучення іноземних інвестицій та їх роль у процесі модернізації економіки Угорщини в постсоціалістичний період; особливості проведення приватизації в країні, її основні етапи, перебіг та наслідки; вплив євроінтеграційного курсу Угорщини на темпи та характер ринкових перетворень у країні; структурні зміни у фінансовій системі Угорщини в процесі проведення ринкових реформ; соціальна політика в країні в 1990-х рр.; особливості державного регулювання економіки в умовах здійснення соціально-економічної трансформації в Угорщині.

Постановка завдання. Мета статті – дослідити особливості здійснення ринкових перетворень у соціально-економічній сфері в Угорщині в постсоціалістичний період.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Однією з країн Центрально-Східної Європи, де в постсоціалістичний період відбулись ринкові перетворення, була Угорщина. Слід зазначити, що процес оновлення планової економіки в Угорщині розпочався завдяки до «оксамитової революції» 1989 р. Ще наприкінці 1950-х рр. керівництво Угорщини починає вживати заходи спрямовані на пом'якшення планової економіки. Поступово директивне (тобто обов'язкове) планування діяльності підприємств змінилось на більш ліберальне індикативне (тобто рекомендаційне) планування. Уряд скоротив кількість показників, що були обов'язковими для кожного підприємства. В країні була запроваджена система, що передбачала пряму залежність доходів працівників від прибутків, які отримувало підприємство. Такий підхід дозволяв підприємствам впливати на процес планування своєї діяльності.

Зазнала змін практика ціноутворення. В країні скасували централізований розподіл продуктів. Було запроваджено більш гнучкий механізм ціноутворення, що враховував умови ринку. Зокрема, виробничі заклади отримали право самостійно встановлювати ціни на власну продукцію. Ті підприємства, які виробляли товари на експорт, встановлювали такі ціни для внутрішнього споживача, які відповідали цінам на зовнішньому ринку. Що стосується імпортової продукції, то на внутрішньому ринку вона продавалась за тими цінами, за якими вона була придбана.

Було легалізовано дрібне приватне підприємництво. Станом на початок 1980-х рр. в Угорщині функціонування приватного підприємництва було дозволено в більшості секторів економіки крім стратегічно важливих, таких як банківська сфера та гірничодобувна промисловість.

Активізувалось зовнішньоекономічне співробітництво Угорщини з державами Західної Європи та Північної Америки. Угорський уряд дозволив створювати спільні підприємства з участю іноземного капіталу [6, с. 140–143].

Одним із наслідків успішних економічних реформ стало формування позитивного ставлення до Угорщини на Заході. Угорщина стала першою державою Центрально-Східної Європи (і до початку 1990-х рр. єдиною), яка вступила до Міжнародного валютного фонду (МВФ) та Міжнародного банку реконструкції та розвитку (МБРР) (в 1982 р.). Це дозволило країні отримати доступ до західних кредитів.

Таким чином, станом на початок 1990-х рр. серед країн ЦСЄ саме Угорщина мала найкращі стартові позиції та виявилась найбільш підготовленою до сприйняття ідей соціально-економічної модернізації [3, с. 220–221].

Важливим наслідком реформ, здійснених протягом 1950-х – 1980-х рр. стало те, що вони створили передумови для застосування більш виваженого підходу до процесу здійснення ринкових трансформацій у наступний, постсоціалістичний, період. На відміну від інших держав Центрально-Східної Європи та країн пострадянського простору угорське керівництво відмовилось від застосування методів «шокової терапії», надавши перевагу поступовій, еволюційній трансформації, що отримала назву «градуалізм».

Початком масштабних ринкових трансформацій і Угорщині можна вважати вересень 1990 р., коли уряд країни ухвалив трирічну «Програму національного відродження». В ній проголошувались наступні цілі: скорочення числа збиткових підприємств, приватизація, контроль над грошовою масою.

Важливою складовою переходу до ринкової економіки в Угорщині став процес приватизації виробничих і торговельних підприємств. Вважається, що він розпочався в 1988 р., тобто ще до прийняття «Програми національного відродження». На даному етапі приватизація відбувалась за т. зв. «номенклатурним принципом» наслідком чого стала передача значної кількості дрібних та середніх підприємств у власність колишніх керівників цих закладів.

Новий етап у приватизації розпочався в 1992 р. Приватизаційний курс у цей період зазнав певних коректувань. Роздержавленням дрібних та середніх підприємств відтепер мали «опікуватись» спеціальні радники. Кожна компанія, яка мала пройти процедуру приватизації, могла обрати такого радника з числа осіб, зареєстрованих у спеціальному реєстрі Державного агентства з власності.

Що стосується процесу приватизації великих виробничих закладів, то він, починаючи з 1992 р., зазнав більшої централізації та посилення державного контролю. Це було пов'язано з тим, що значний інтерес до приватизації великих підприємств проявляли іноземні інвестори, що викликало занепокоєння в уряді. З метою забезпечення контролю за процесом

роздержавлення великих виробничих об'єктів уряд ініціював створення державного агентства – Холдингу з управління державними акціями. В управління Холдингу були передані акції 163 державних підприємств [12, с. 159–161].

Слід зазначити, що процес передачі в приватну власність великих державних підприємств в Угорщині загальмувався до середини 1990-х рр. Це було обумовлено передусім причинами внутрішньополітичного характеру, а саме – парламентськими виборами та формуванням коаліційного уряду на чолі з лідером Соціалістичної партії Дьбюлою Горном. Вказана обставина зумовила відтермінування ухвалення нового закону про приватизацію, який був прийнятий у 1995 р. (станом на той час в Угорщині було приватизовано близько половини державних підприємств).

Згідно нового закону приватизаційна система зазнала реорганізації. Агентства та Холдинг, які відповідали за здійснення приватизації, були об'єднані в Корпорацію, якій було передано акції державних виробничих закладів. Ухвалення нового закону про приватизацію, а також реалізація масштабної приватизаційної програми, ініційованої урядом, прискорили процес приватизації великих підприємств. Станом на кінець 1997 р. в державному управлінні залишилось 322 компанії вартістю 5 млрд. дол.

Однією з характерних особливостей приватизації в Угорщині було те, що вона здійснювалась на платній основі – за готівковий розрахунок або в кредит. Найбільші та стратегічно важливі підприємства виставлялись на продаж шляхом організації конкурентних торгів (тендерів або аукціонів). Мали місце в Угорщині також і пільгова або частково безкоштовна передача виробничих закладів у приватну власність (наприклад, для працівників підприємств), але вони не впливали на загальну приватизаційну модель у країні. Це відрізняє процес приватизації в Угорщині від аналогічного процесу в інших державах Центрально-Східної Європи, зокрема, в Чехії, де використовувалась ваучерна модель приватизації, яка передбачала передачу підприємств у приватне користування шляхом безкоштовного розподілу [2, с. 22, 40].

Передача в приватну власність більшості державних торговельних та виробничих об'єктів стимулювала розвиток в Угорщині приватного підприємництва. Втім, ряд експертів висловлює думку про те, що все ж розвиток підприємницької діяльності в країні був пов'язаний не стільки з процесом приватизації, скільки зі створенням нових фірм. Так, починаючи з 1989 до 1997 р. в Угорщині з'явилося близько 12 тис. нових компаній. Кількість мікропідприємств станом на кінець 1990-х рр. перевищила 1 млн. одиниць. Таким чином, приватним підприємцем в Угорщині став фактично кожен десятий мешканець країни [12, с. 159–161].

Важливим наслідком масштабної приватизації в Угорщині стало залучення іноземних інвестицій в економіку країни. При цьому, слід зазначити, що специфічною рисою розвитку економіки Угорщини є відсутність на території країни власної потужної ресурсно-сировинної бази. Відтак, фундаментом угорської економіки виступали переробна промисловість, аграрний сектор та туристична сфера. Вказана обставина багато в чому обумовила той факт, що об'єктом основної уваги з боку іноземних фірм стали передусім

підприємства переробної сфери. Закордонні компанії, які приймали участь у приватизації, отримали у власність значну кількість підприємств харчової, автомобільної, телекомунікаційної галузі, а також банків та фінансових установ.

Необхідно зазначити, що в процесі залучення закордонних капіталовкладень в угорську економіку, уряд Угорщини надавав перевагу передусім інвестиціям з країн Західної Європи та Північної Америки. Це було обумовлено як суто географічним фактором (близькістю територіального розташування Угорщини до західноєвропейського макрорегіону), так і економічними зв'язками, що протягом тривалого часу формувались в Угорщині з державами Західного світу. Розраховував угорський уряд також і на можливість використання приватнопідприємницького досвіду, який за кілька століть накопичив західноєвропейський бізнес. Зокрема, залучаючи іноземні компанії до участі в приватизації керівництво Угорщини виходило з міркувань того, що участь закордонних інвесторів зможе полегшити угорським підприємствам процес адаптації до нових конкурентних умов здійснення господарської діяльності.

Важливим фактором, який спонукав керівництво Угорщини, залучати до процесу приватизації в першу чергу західні компанії, був курс країни на євроінтеграцію. Передача державних підприємств у власність європейським компаніям, а також залучення західних інвестицій мало сприяти зміцненню взаємозалежності економіки Угорщини та держав Західної Європи та стати міцним економічним підґрунтям на шляху інтеграції країни до Європейського Союзу.

Серед причин, що стимулювали надходження іноземних інвестицій в угорську економіку, слід назвати макроекономічну стабільність, яку вдалось досягти станом на середину 1990-х рр., наявність кваліфікованого ринку праці, високу трудову дисципліну працівників, нижчий, у порівнянні з державами Західної Європи та Північної Америки, розмір заробітної плати в Угорщині. Суттєве значення мало також запровадження в країні різного роду економічних стимулів, що мали приваблювати закордонний бізнес. Зокрема, в Угорщині було встановлено відносно невисокий розмір корпоративного податку, який становив 18% (для порівняння в Польщі він становив 34%, а в країнах Європейського Союзу коливався в межах 30–40%) [2, с. 41; 7, с. 43].

Важливим фактором, що сприяв залученню іноземних фірм до процесу приватизації, була порівняно відкрита та прозора процедура передачі державних виробничих об'єктів у приватну власність. Вона передбачала проведення відкритих аукціонів, інформація про які заздалегідь оприлюднювалась у засобах масової інформації.

Залучення закордонних, перш за все західних, фірм до участі в приватизації сприяло надходженню іноземних інвестицій в економіку Угорщини. Протягом 1990-х рр. Угорщина перетворилась на лідера серед «постсоціалістичних» країн ЦСЄ за обсягами іноземних капіталовкладень. За різними даними в цей період на Угорщину припадало близько половини всіх закордонних інвестицій, спрямованих в економіку держав Центрально-Східної Європи. Так, лише за період з 1991 по 1997 рр. Угорщині вдалось залу-

чити закордонні інвестиції на загальну суму близько 4,6 млрд євро. Найбільшими стратегічно важливими об'єктами, які перейшли у власність західних корпорацій у цей період, стали телекомунікаційна компанія Matáv, підприємства газової сфери, теплові електростанції. Близько половини капіталовкладень, що надійшли в угорську економіку в межах програм приватизації, припала на 1995 р., коли спостерігався пік процесу приватизації в Угорщині [2, с. 24].

Надходження закордонних інвестицій позитивно позначилось на діяльності підприємств, які спеціалізувались на виробництві продукції, що йшла на експорт. Так, станом на 1995 р. більше половини угорського експорту вироблялось тими компаніями, які або належали іноземним власникам, або перебували в спільній власності і були модернізовані із залученням іноземних капіталовкладень [7, с. 39].

Найбільшим інвестором в економіку Угорщини починаючи з 1990-х рр. і до теперішнього часу виступає Німеччина. В окремі періоди сукупний обсяг німецьких капіталовкладень складав до 30% всіх іноземних інвестицій, що надходили в угорську економіку. Протягом 1990-х – початку 2000-х рр. німецький бізнес інвестував в угорську економіку близько 12 млрд євро. Це дозволило забезпечити роботою близько 200 тис. осіб. Так, німецька торговельна компанія Metro Group відкрила в Угорщині перші гіпермаркети (спочатку в Будапешті, а згодом і в інших великих містах країни). Одним із найбільших проєктів, реалізованих на території Угорщини за участі німецьких інвесторів, стало будівництво в м. Гійор заводу з виробництва автомобільних силових агрегатів – Audi Hungaria. Головними інвесторами стали концерни Audi та Volkswagen. На сучасному етапі компанія Audi Hungaria (де працює понад 12 тис. працівників) є одним із найбільших у світі виробників автомобільних двигунів.

У той же час, слід зазначити, що найбільші обсяги капіталовкладень з Німеччини в угорську економіку здійснювались в період з 1993 по 1997 рр., коли в Угорщині відбувалась приватизація державних підприємств. Однією з найбільш масштабних приватизаційних угод не лише в Угорщині, але й у Центрально-Східній Європі в той період була угода щодо передачі 30,1% акцій угорського оператора телефонного зв'язку Matáv німецькій компанії Deutsche Telekom. Згодом, у 1995 р., Deutsche Telekom отримав контрольний пакет акцій компанії Matáv [1, с. 204; 11; 13, с. 50; 14].

Серед інших держав Західної Європи значні інвестиції в угорську економіку здійснювала сусідня Австрія, а також Нідерланди та Бельгія. Найбільш привабливими сферами економіки для інвесторів з цих країн були банківський сектор, сфера ріелтінгу, машинобудівна та фармацевтична галузі. Так, на фінансовому ринку Угорщини змогли закріпитись австрійські банки. Однією з перших австрійських фінансових компаній, яка почала інвестувати капітали в економіку Угорщини, був Raiffeisen Bank [1, с. 204; 9, с. 12].

Починаючи з середини 1990-х рр. в Угорщині з'являються також і філіали американських, японських та південнокорейських автомобільних корпорацій. Так, на території Угорщини було розміщено близько 90% європейського виробництва компанії General Electric. Тут був створений і єдиний (за межами Сполучених Штатів Америки) центр цієї компанії. Багато в чому

саме завдяки капіталовкладенням, які були здійснені провідними автомобільними концернами з країн Західної Європи, США та Японії, в Угорщині була створена нова галузь – автомобілебудівна. Серед провідних інвесторів слід назвати корпорації General Motors, Volkswagen, Audi, Suzuki, Ford [7, с. 35].

Отримуючи у власність той чи інший виробничий об'єкт нові власники (в тому числі й іноземні) брали на себе зобов'язання забезпечити продовження безперервної роботи закладу, вдосконалювати існуючу технологічну базу, зберегти штат співробітників. Втім, не дивлячись на прагнення угорської влади обумовити процес приватизації низкою вимог до нових власників, значна частина закладів залишалась недіючими. Ряд підприємств не витримували конкуренції і припиняли свою діяльність. На деяких промислових об'єктах були проведені будівельні роботи з метою перетворення їх приміщень на торговельні майданчики [10, с. 42–43].

Далеко не в повній мірі виправдалась і ставка угорського керівництва на позитивний вплив іноземного капіталу. Зарубіжні інвестори не поспішали вкладати кошти у розвиток виробництва та залучати приватизовані підприємства до своїх збутових мереж. Не демонстрували іноземні компанії також і прагнення створювати на території Угорщини (як і в інших країнах Центрально-Східної Європи) нових виробничих та збутових ліній. Отримані у власність угорські підприємства закордонні компанії нерідко використовували перш за все в якості субпідрядних партнерів, а основна увага була сфокусована не на збільшенні прибутків приватизованих підприємств, а на стабілізації виробництва та збуту продукції.

В цьому контексті для іноземних власників було важливо здійснити раціоналізацію виробничого процесу та оптимізувати структуру витраток приватизованих підприємств. В зв'язку з цим модернізація, яка здійснювалась новими власниками на приватизованих підприємствах, стосувалась передусім оновлення системи управління, обліку, звітності, впровадження нових логістичних схем, застосування сучасної системи маркетингу та рекламування виготовленої продукції з метою її просування на внутрішньому та зовнішньому ринках [12, с. 198].

Важливе значення для нових власників мало також здійснення раціоналізації системи виробництва. Вона, в свою чергу, зумовила значне скорочення штату співробітників, задіяних на підприємствах. Так, на початковому етапі трансформаційного періоду скорочення штатної структури на приватизованих виробничих об'єктах в Угорщині в середньому складало 44%. Таким чином, спроби уряду пов'язати іноземних інвесторів зобов'язанням зберегти наявну кількість робочих місць на приватизованих підприємствах успіху не мали.

Нові власники відмовлялись від занадто ієрархізованої, з їх точки зору, управлінської структури та скорочували кількість рівнів, на яких відбувалось ухвалення тих чи інших організаційних рішень. Вказаний процес супроводжувався створенням системи комп'ютерного управління та контролю за виробничим процесом. Система управління, яка впроваджувалась на приватизованих підприємствах, відповідала структурі, що сформувалась у тій компанії, яка отримувала виробничий об'єкт у власність. У зв'язку з цим запро-

вадження нової системи управління відбувалось порівняно швидко [12, с. 198].

Іншою нагальною проблемою стала необхідність скорочення різного роду витрат, що накопичилися на приватизованих підприємствах у період їх перебування в державній власності. Більш успішно дану проблему вдавалось вирішити на тих підприємствах, які були приватизовані великими іноземними компаніями, що мали необхідні фінансові ресурси. Їм порівняно швидко вдалось впровадити у виробничий процес відповідні матеріаломісткі та енергозберігаючі технології, знайти постачальників більш дешевої сировини, а також нові ринки збуту.

На відміну від підприємств, що опинились у власності зарубіжних інвесторів, ті заклади, які були приватизовані представниками угорського бізнесу, зустрілись з більшою кількістю труднощів, особливо на початковому етапі своєї діяльності. Через відсутність необхідних фінансових ресурсів та пов'язаний з цим обмежений доступ до новітніх технологій нові власники не мали можливостей для інноваційного оновлення виробничої бази приватизованих підприємств.

Фінансові труднощі такі підприємства були змушені вирішувати шляхом продажу частини власності, що зберігалась на балансі приватизованого виробничого закладу, випуску акцій, отримання кредитів. У зв'язку з цим досить відчутною була залежність угорських фірм від кредитної підтримки з боку банківських установ. Втім, через складну економічну ситуацію в Угорщині банківський сектор здебільшого погоджувався надавати кредити лише під високі відсотки, що серйозно ускладнювало процес модернізації на приватизованих підприємствах. Обмеженими в угорського бізнесу були й можливості виходу на зовнішні ринки, через що продукція, яка вироблялась на приватизованих підприємствах, часто була орієнтована перш за все на внутрішнього споживача.

Слід зазначити, що складна економічна ситуація в Угорщині в 1990-х рр., падіння обсягів виробництва, масштабна приватизація та пов'язана з цими процесами «оптимізація управлінських структур» на приватизованих підприємствах супроводжувались значним скороченням працівників та зростанням рівня безробіття в країні.

Необхідність зменшити рівень соціальної напруги в суспільстві змушувала угорський уряд проводити більш гнучку соціальну політику. Доходи, отримані державою внаслідок здійснення приватизації, дозволили уряду протягом 1990-х рр. створити в країні соціальну захисну мережу. На відміну від інших країн Центрально-Східної Європи (де трансформаційні процеси супроводжувались неухильним зменшенням соціальних виплат) в Угорщині соціальні видатки не скорочувались. За різними даними в період з 1988 по 1994 рр. частка соціальних витрат у структурі ВВП країни навіть збільшилась на 4%. Соціальна допомога мала адресний характер і була спрямована перш за все на підтримку безробітних, пенсіонерів, малозабезпечених родин із дітьми. Зокрема, різні види матеріальної допомоги отримували від держави особи, які опинились у складних умовах внаслідок втрати робочого місця.

Специфічною рисою трансформаційного періоду в Угорщині стало те, що уряд, намагаючись послабити

негативні соціальні наслідки, пов'язані з переходом держави до ринкової економіки, вдавався до регулювання розміру заробітної плати на приватизованих підприємствах. При цьому, держава використовувала різні важелі впливу: податкові, монетарні і навіть адміністративні. Так, в окремих випадках застосовувалась практика заморожування заробітної плати [8, с. 74].

Зменшення соціальної напруги в суспільстві сприяв також і виважений підхід уряду до процесу цінової дерегуляції. Не дивлячись на те, що станом на 1992 р. процес ринкового ціноутворення в Угорщині охоплював понад 90% товарів та послуг, держава залишала за собою право встановлювати фіксовані ціни на окремі групи товарів. До їх числа відносились ціни на побутову енергію, тарифи на проїзд у громадському транспорті та комунальні послуги. Розповсюджувався державний контроль також і за формуванням цін тими комерційними структурами, які посідали монополієне положення на угорському ринку. З цією метою в Угорщині в 1991 р. було створено відповідне Відомство з конкуренції, яке мало відстежувати та запобігати укладанню картельних угод, що обмежували конкуренцію, а також здійснювати заходи, спрямовані на запобігання концентрації виробництва [7, с. 35].

Здійснення порівняно ліберальної соціальної політики в перехідний період стало характерною рисою трансформаційного процесу в Угорщині. В інших державах Центрально-Східної Європи, а також у більшості країн пострадянського простору перехід від планової до ринкової економіки відбувався шляхом використання жорстких методів т. зв. «шокової терапії», що не передбачало застосування механізмів, які б дещо пом'якшували та зменшували негативні соціальні наслідки для широких верств населення.

В подальшому зворотною стороною порівняно високих соціальних гарантій в Угорщині стало поступове зростання рівня безробіття. За цим показником країна перетворилась на одного з лідерів у Європі. Станом на початок 2000-х рр. лише 55% працездатного населення Угорщини мали роботу. Значна кількість населення жила за рахунок соціальної допомоги від держави. З метою стимулювання зайнятості уряд висунув ініціативу залучення населення на низькокваліфіковані види роботи з фіксованою оплатою праці на рівні не нижче 12 дол. на день. Це мало стати альтернативою державним субсидіарним програмам [5, с. 81].

Одним із аспектів процесу соціально-економічної трансформації в Угорщині стала порівняно швидко переорієнтація угорського експорту. Якщо до 1990 р. основними торговельними партнерами Будапешту виступали держави Східної Європи, то в першій половині 1990-х рр. значна частка товарів угорського виробництва спрямовувалась на ринки західноєвропейських країн. Зокрема, на ринки держав Західної Європи з Угорщини надходила енерго- та матеріаломістка продукція. У той же час товари, які вироблялись наукомісткими галузями і були пов'язані з угорським військово-промисловим комплексом, на ринках ЄС виявились незатребуваними. В результаті підприємства, що спеціалізувались на приладобудуванні, виробництві електроніки та устаткування для систем зв'язку опинились на межі банкрутства [7, с. 39].

Зворотною стороною масштабної приватизації, широкого залучення закордонного капіталу в еконо-

міку Угорщини, а також стрімкої переорієнтації угорського експорту на західні ринки стало потрапляння окремих галузей угорської економіки під контроль іноземних компаній. Серед цих галузей слід назвати поліграфічну, паперову, будівництво автомагістралей, мережі АЗС, виробництво побутової техніки. Значне посилення іноземного капіталу відбулось і в галузях, пов'язаних із переробкою сільськогосподарської продукції, зокрема, в цукровій, тютюновій, маслобійній галузях, виробництві алкогольних напоїв.

Водночас протягом 1990-х рр. відбувалось посилення імпортозалежності угорської економіки. Проявом цього стало постійне зростання імпорту до Угорщини різних видів товарів з країн ЄС. Зокрема, лише протягом першої половини 1990-х рр. втричі збільшився імпорт аграрної продукції. Зросла на внутрішньому ринку Угорщини також і частка медикаментів, косметичних товарів, пральних засобів західноєвропейського виробництва.

Залежність від імпорту капіталів спостерігалась у банківському секторі Угорщини. Так, станом на 1997 р. із 7 великих угорських банків, до яких була застосована процедура приватизації, 5 опинились у власності іноземних компаній. Загалом, наприкінці ХХ ст. частка іноземного капіталу в банківському секторі Угорщини перевищувала 60%, в той час, як на частку держави припадав лише 21,1% [7, с. 42].

Варто зазначити, що на відміну від залучення інвестицій в економіку Угорщини, яке заохочувалось урядом, процес експорту (відтоку) капіталу навпаки в 1990-х рр. обмежувався. Процес лібералізації валютного режиму, вільного обігу, а також купівлі та продажу валюти відбувався поступово. Фізичні особи отримали право придбати лише певну кількість валюти. Підприємства могли відкривати валютні рахунки лише після того, як їх фінансово-економічне становище стане більш стійким та стабільним (це правило було скасовано в 1995 р.). Були обмежені обсяги валютних сум, які дозволялось вивозити за кордон. З цією метою в Угорщині використовувалась практика нетарифних обмежень, зокрема, ліцензування. Так, протягом 1990-х рр. система ліцензування охоплювала 30% угорського експорту і лише 7–8% імпорту.

Вказані заходи сприяли запобіганню відтоку капіталу з угорської економіки та стимулювали його залучення в сферу виробництва та сектор послуг. Лише в 2001 р. угорська національна валюта – форинт – стала повністю конвертованою, а валютні регламентації зазнали лібералізації. У ХХІ ст. форинт залишається єдиною валютою серед національних валют держав Центрально-Східної Європи (країн колишнього «соціалістичного табору»), яка і надалі продовжує функціонувати як національна грошова одиниця [7, с. 38].

Висновки. Таким чином, перехід до ринкової моделі економіки в Угорщині в постсоціалістичний період мав ряд особливостей, які відрізняють процес соціально-економічної трансформації в цій країні від аналогічно процесу, що відбувався в 1990-х – 2000-х рр. в інших державах Центрально-Східної Європи.

На відміну від інших держав ЦСЄ та країн пострадянського простору економіка Угорщини була краще адаптована до ринкових перетворень завдяки тривалому періоду досить успішного впровадження окремих ринкових механізмів, які передбачали можливості

для розвитку приватної ініціативи та сприяли формуванню більш гнучкої державної системи управління економікою.

Процес впровадження ринкових механізмів в Угорщині розпочався задовго до «оксамитової революції» та зміни влади в країні в 1989 р. Перші елементи ринкової економіки почали впроваджуватись у виробничій та сільськогосподарській галузях, а також у сфері розподілу ще наприкінці

1950-х – в 1960-х рр. Протягом 1960-х – 1980-х рр. активізувалось і зовнішньоекономічне співробітництво Угорщини з державами Західної Європи та Північної Америки. Ще на початку 1980-х рр. Угорщина приєдналась до міжнародних фінансових інститутів – МВФ та МБРР. Вказані заходи створили передумови для здійснення ринкових перетворень вже в постсоціалістичний період.

У процесі здійснення ринкових перетворень в 1990-х рр. Угорщині, на відміну від інших країн Центрально-Східної Європи, вдалось уникнути застосування методів т. зв. «шокової терапії», що передбачали прискорену приватизацію, дерегуляцію, внутрішньо- та зовнішньоекономічну лібералізацію, швидкий перехід до ринкового ціноутворення в усіх сферах. Нова політична еліта, яка очолила Угорщину після «оксамитової революції» 1989 р., в процесі здійснення ринкових перетворень надавала перевагу застосуванню т. зв. «градуалістичного підходу», який передбачав поступовий перехід до ринкової економіки.

Проявом даного підходу став, зокрема, поетапний процес приватизації. Він розпочався з передачі в приватну власність дрібних та середніх торговельних та виробничих закладів наприкінці 1980-х – на початку 1990-х рр. У той же час, починаючи з 1992 р. посилювався державний контроль за процесом приватизації державних виробничих об'єктів (передусім – великих). Певний вплив на хід приватизації та її темпи мали і внутрішньополітичні процеси в Угорщині. Зокрема, в середині 1990-х рр. процес приватизації дещо загальмувався після того, як в країні сформувався коаліційний уряд на чолі з Соціалістичною партією. Реалізація масштабної приватизаційної програми розпочалась у другій половині 1990-х рр. Характерною особливістю здійснення процесу приватизації в Угорщині стало те, що вона здійснювалась на платній основі, тобто передбачала використання грошових механізмів – готівкових розрахунків, кредитів, інвестиційних зобов'язань – і не передбачала безоплатної передачі підприємств у приватну власність.

Приватизація промислових підприємств сприяла залученню в економіку Угорщини значних обсягів інвестицій (передусім з країн Західної Європи, США та Японії). За різними даними станом на середину 1990-х рр. на Угорщину припадало близько половини іноземних капіталовкладень, які надходили в економіку країн Центрально-Східної Європи. Більше половини угорської продукції, яка йшла на експорт, вироблялась тими підприємствами, які належали іноземним компаніям або перебували в спільній власності. Найбільшим інвестором в економіку Угорщини стали німецькі корпорації.

Не дивлячись на важливість значення приватизації з точки зору залучення іноземних інвестицій в економіку Угорщини, розвиток підприємницької актив-

ності в середині країни був пов'язаний не стільки з процесом роздержавлення промислових торговельних підприємств, скільки зі створенням та відкриттям нових фірм.

Задля того, щоб не допустити відтік капіталу з країни угорський уряд в 1990-х рр. продовжував здійснювати регуляцію валютного ринку. Фізичні особи отримали право придбати лише певну кількість валюти. Було обмежено розміри валютних сум, які дозволялось вивозити за кордон, застосовувалась практика ліцензування експорту капіталу. Процес конвертації угорської національної валюти тривав до початку 2000-х рр.

Свої особливості в Угорщині мала в перехідний період також і соціальна політика. Прагнучи послабити негативні соціальні наслідки переходу до ринкової економіки, уряд намагався не допускати скорочення соціальних виплат, здійснював надання адресної допомоги

найбільш соціально вразливим категоріям населення, вдавався до регулювання розмірів заробітної плати на приватизованих підприємствах. В цьому контексті слід зазначити, що характерною рисою трансформаційного процесу в Угорщині став доволі виважений підхід уряду до цінової дерегуляції. Зокрема, держава залишала за собою право встановлювати ціни на побутову енергію, тарифи на проїзд у громадському транспорті та комунальні послуги.

Отже, трансформаційні процеси в Угорщині в пост-соціалістичний період мали ряд особливостей, а ринкові перетворення відрізнялись низкою специфічних рис. Це свідчить про унікальність угорського досвіду здійснення соціально-економічних трансформацій, що була обумовлена особливостями історичного розвитку Угорщини, а також тими програмними заходами, які здійснювались урядом цієї країни в 1990-х рр.

Бібліографічний список:

1. Бачо Р.Й., Илллар Е.Й., Бачо Є.Й. Тенденції іноземного інвестування в економіку Угорщини. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія Економіка*. 2014. Вип. 3 (44). С. 202–204.
2. Брусиловська О. Системні трансформації посткомуністичних країн Європи. 1989–2009. Одеса : Одеський національний університет імені І.І. Мечникова, 2010. 353 с.
3. Вовканич І. Постсоціалістична трансформація в Угорщині: історіографічний аспект. *Carpatica-Karpatika. Вип. 21. Серія: Політологічні студії: історія, теорія, практика* / відп. ред.: М.М. Вегеш, М.П. Зан. Ужгород : Вид-во УжНУ. 2003. С. 211–225.
4. Гало М., Алмаші Л. Регіональна політика розвитку Угорщини та її реалізація в рамках програм Європейського Союзу. *Регіональна економіка*. 2011. № 4. С. 160 – 166.
5. Журавльов О.В., Шляхова Я.В. Вплив монетарної політики Угорщини на корегування платіжного балансу. *Актуальні проблеми міжнародних відносин*. 2013. Вип. 113. (Ч. II). С. 77 – 82.
6. Скиба І. Економічні реформи в Угорщині (кінець 1950-х – 1960-і роки). *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія «Історія»*. 2022. Вип. 2 (47). С. 139 – 146.
7. Ткач Д.І. Лібералізація господарської діяльності Угорщини як перший крок на шляху економічних трансформацій (досвід 90-х рр. XX сторіччя). *Вчені записки Університету «КРОК»*. 2016. Вип. 43. С. 34 – 44.
8. Ткач Д.І. Трансформація поведінки домогосподарств Угорщини як результат економічних перетворень в 1990-х роках. *Вчені записки університету «КРОК»*. 2017. Вип. 48. С. 68 – 77.
9. Тувакова Н.В., Корицька О.М. Економіка України і держав Вишеградської групи в контексті феномену «прокляття ресурсів». *Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України*. 2016. Вип. 2 (118). С. 9 – 13.
10. Шляхова Я.В. Угорщина: вступ до ЄС як шлях до стабільності (у контексті розвитку українсько-угорських торговельних відносин). *Бізнес Інформ*. 2015. № 4. С. 41 – 46.
11. Audi Hungaria: Найбільший у світі завод двигунів. 19. 11. 2024. URL: <https://centr-avto.com.ua/news/audi-hungaria-najbilshyj-u-sviti-zavod-dvyguniv/>
12. Major I., Vezsoni C., Szalvez A. Compani restru`cturing after privatization and economic performance in Central and Eastern Europe / Ed. by Major I. Cheltenham: Elgar 1999. pp. 155 – 302.
13. Mogyorósi P., Vilmányi M., Révész B. Experiences in the Fields of Innovation Services in Hungary at the Age of Millennium. *Knowledge Transfer, Small and Medium-Sized Enterprises, and Regional Development in Hungary*. Edited by Imre Lengyel. JATEPress, University of Szeged Hungary, 2003. 214 p.
14. Press News. 2003. 07. 14. URL: https://www.telekom.hu/about_us/press_room/press_news/2003/july_14?utm

References:

1. Bacho R.Y., Yllar E.Y., Bacho Ye.Y. (2014). Tendentsii inozemnoho investuvannia v ekonomiku Uhorshchyny [Trends of foreign investment in the economy of Hungary]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho universytetu. Seriiia Ekonomika*. Vol. 3 (44). pp. 202 – 204.
2. Brusylowska O. (2010). Systemni transformatsii postkomunistychnykh krain Yevropy. 1989–2009 [System transformations of the post-communist countries of Europe. 1989–2009]. Odessa: Odeskyi natsionalnyi universytet imeni I.I. Mechnykova, 353 p.
3. Vovkanych I. (2003). Postsotsialistychna transformatsiia v Uhorshchyni: istoriohrafichnyi aspekt [Post-socialist transformation in Hungary: historiographic aspect]. *Carpatica-Karpatyka. Vyp. 21. Seriia: Politolohichni studii: istoriia, teoriia, praktyka* / vidp. red.: M.M. Vehesh, M.P. Zan. Uzhhorod: Vyd-vo UzhNU. pp. 211 – 225.
4. Halo M., Almashi L. (2011). Rehionalna polityka rozvytku Uhorshchyny ta yii realizatsiia v ramkakh prohram Yevropeiskoho Soiuzu [Regional development policy of Hungary and its implementation within the framework of European Union programs]. *Rehionalna ekonomika*. № 4. pp. 160 – 166.
5. Zhuravlov O.V., Shliakhova Ya.V. (2013). Vplyv monetarnoi polityky Uhorshchyny na korehuvannia platizhnoho balansu [The influence of the monetary policy of Hungary on the adjustment of the balance of payments]. *Aktualni problemy mizhnarodnykh vidnosyn*. Vol. 113. (Ch. II). pp. 77 – 82.
6. Skyba I. (2022). Ekonomichni reformy v Uhorshchyni (kinets 1950-kh – 1960-i roky) [Economic reforms in Hungary (late 1950s – 1960s)]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho universytetu. Seriiia «Istoriia»*. Vol. 2 (47). pp. 139 – 146.
7. Tkach D.I. (2016). Liberalizatsiia hospodarskoi diialnosti Uhorshchyny yak pershyi krok na shliakhu ekonomichnykh transformatsii (dosvid 90-kh rr. XX storichchia) [Liberalization of economic activity in Hungary as the first step on the path of economic transformations (experience of the 1990s)]. *Vcheni zapysky Universytetu «KROK»*. Vol. 43. pp. 34 – 44.

8. Tkach D.I. (2017). Transformatsiia povedinky domohospodarstv Uhorshchyny yak rezultat ekonomichnykh peretvoren v 1990-kh rokakh [Transformation of the behavior of Hungarian households as a result of economic transformations in the 1990s]. *Vcheni zapysky universytetu «KROK»*. Vol. 48. pp. 68 – 77.
9. Tuvakova N.V., Korytska O.M. (2016). Ekonomika Ukrainy i derzhav Vyshegradskoi hrupy v konteksti fenomenu «prokliattia resursiv» [The economy of Ukraine and the countries of the Visegrad Group in the context of the «resource curse» phenomenon]. *Sotsialno-ekonomichni problemy suchasnoho periodu Ukrainy*. Vol. 2 (118). pp. 9 – 13.
10. Shliakhova Ya.V. (2015). Uhorshchyna: vstup do YeS yak shliakh do stabilnosti (u konteksti rozvytku ukraïnsko-uhorskykh torhovelnykh vidnosyn) [Hungary: accession to the EU as a path to stability (in the context of the development of Ukrainian-Hungarian trade relations)]. *Biznes Inform.* № 4. pp. 41 – 46.
11. Audi Hungaria: Naibilshyi u sviti zavod dvyhuniv [Audi Hungaria: The world's largest engine plant]. 19. 11. 2024. Available at: <https://centr-avto.com.ua/news/audi-hungaria-najbilshyj-u-sviti-zavod-dvyguniv/>
12. Major I., Vezzoni C., Szalvez A. (1999). Compani restru'cturing after privatization and economic performance in Central and Eastern Europe / Ed. by Major I. Cheltenham: Elgar, pp. 155 – 302.
13. Mogyorósi P., Vilmányi M., Révész B. (2003). Experiences in the Fields of Innovation Services in Hungary at the Age of Millennium P. *Knowledge Transfer, Small and Medium-Sized Enterprises, and Regional Development in Hungary*. Edited by Imre Lengyel. JATEPress, University of Szeged Hungary. 214 p.
14. Press News. 2003. 07. 14. Available at: https://www.telekom.hu/about_us/press_room/press_news/2003/july_14?utm

Стаття отримана: 12.04.2026

Стаття прийнята: 25.05.2026

Стаття опублікована: 03.07.2026